
УДК 329:328.16–057.341

Нурмухометова М. Г.

Аспірантка кафедри політології Донецького національного університету

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЛЕЙ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ТА ІНСТИТУТУ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ У ВИРІШЕННІ ПОЛІТИЧНИХ КРИЗ У ПЕРЕХІДНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

Пропонується порівняльний аналіз ролей політичних партій та інституту глави держави у вирішенні системних політичних криз. Здійснюється уточнення понять «політична криза», «урядова криза» та «парламентська криза». Робиться висновок, що політичні партії та інститут глави держави можуть виступати інструментами вирішення політичних криз, втім, перехідний стан політичної системи України через невизначення ролей вказаних її інституцій унеможливає їх антикризову функцію.

Ключові слова: політична партія, політична криза, парламентська криза, інститут глави держави, парламентаризм.

Сучасний світ характеризується значною мінливістю політичних, соціокультурних, економічних, гуманітарних та освітніх перетворень у процесах розвитку суспільства. Такі перетворення носять системний характер й визначаються значною швидкістю змін. Назване, актуалізує питання наявності у політичній системі будь-якої країни усталених політико-правових інститутів, які б забезпечували подолання не тільки негативних наслідків трансформаційних процесів, а також запобігали загостренню конфліктів між гілками влади. У перехідних суспільствах питання конфліктності у стосунках між гілками влади носить принципове значення, оскільки за Конституціями — стабілізуюча роль належить очільнику держави (Президенту), а реалізують цю роль політичні партії як носії інтересів громадян. Але, у той самий час уся відповідальність за дії інституцій політичної системи (елементом якої є також і політичні партії) лежить на очільнику держави, як гаранта конституційного ладу та безконфліктного розвитку політичної системи й держави загалом.

Проте, як показує політичний розвиток України останнього 10 річчя, саме названі інституції й стали носіями політичної нестабільності

та перманентної політичної кризи, що з урахуванням перехідного стану політичної системи ставить під загрозу розвиток всієї держави. Але, разом з тим, і політичні партії й інститут глави держави також відіграють значну роль й арбітрів та переговорників у провокованих ними конфліктів, що дозволяє нами вести мову про їх миротворчу місію перехідного розвитку. Саме аналізу зазначених факторів й присвячено наше дослідження.

Проблематика політичної нестабільності та місця інституту глави держави та політичних партій у вирішенні політичних криз в умовах перехідних суспільствах достатньо широко висвітлюється вітчизняними фахівцями. Зокрема, причино-наслідкові зв'язки системної кризи, причиною якої є негармонійне поєднання інституту очільника держави (Президента України) та інституту громадського представництва (політичні партії) присвячують свої дослідження П. Бурковський, О. Гарань, В. Кремень, М. Примуш, М. Рябчук, О. Фісун та інші. Предметом дослідження представленої групи фахівців є аналіз рівня впливу факторів конфліктогенності сучасного стану інститутів політичної системи на розвиток держави. Багато в чому іншої точки зору притримуються зарубіжні фахівці з політичної науки Е. Вілсон та А. Мошес, які пропонують системний аналіз політико-культурних аспектів системної кризи трансформаційних процесів у перехідних суспільствах, які відрізняються здебільшого «з'ясуванням стосунків» між гілками влади та інституціями громадянського суспільства [1, р. 235].

На думку українського дослідника П. Бурковського, яка багато в чому є продовженням позиції Ж. Бурдо, у перехідних суспільствах державні інституції утворюють систему ухвалення політичних рішень, де відбувається своєрідне накладання статусних й функціональних позицій інституту глави держави та законодавчої гілки влади одна на одну, що веде до появи системних криз трансформаційного розвитку України [2, с. 14–15]. І через те, що парламентаризм (творцем якого є політичні партії) невиконує на реальному рівні базових засад свого функціонування у вигляді рівності правових стосунків законодавчої та виконавчої влади, їх вдалому співробітництву й відсутності інструментів стримувань та противаг, єдиним джерелом соціально-політичної стабільності й виступає інститут глави держави [2, с. 15; 3, с. 116]. При цьому, невідомим залишається аспект функціональних ролей інституту глави держави та політичних партій щодо стабілізації політичної системи й вирішення політичних криз. Складності названому додає позиція С. Рябова щодо розділення інституційної кризи на парламентську, політичну та урядову.

Сутність підходу полягає у тому, що політична криза являє собою відхилення від «нормального» функціонування певної інституції або системи інституцій, що ставить під загрозу існування всієї політичної системи країни; парламентська криза — є процесом блокування діяльності законодавчої гілки влади, в наслідок чого вона неспроможна розробляти й приймати політичні рішення; і нарешті, урядова криза — це публічне визнання урядом власної неспроможності вирішувати існуючі соціально-політичні та економічні проблеми в державі або через публічний скандал [4, с. 124; 4, с. 162]. Тобто, при з'ясуванні ролей інституту глави держави чи політичної партії у вирішенні певної кризи або пояснення стабілізуючої їх ролі необхідно визначити яку саме кризу ми маємо на увазі й пояснити, які ресурси названі інституції політичної системи можуть задіяти аби не виник новий виток кризи. Саме зазначеному питанню й присвячено наше дослідження.

Метою дослідження є порівняльний аналіз ролей інституту глави держави та політичних партій при вирішенні системної політичної кризи в Україні. Задля вирішення поставленої задачі необхідно вирішити наступні дослідницькі задачі: по-перше, визначити статус глави держави в перехідних політичних системах; по-друге визначити статус політичних партій в вирішенні політичних криз; по-третє здійснити стратегічний аналіз їх можливостей щодо подолання системної політичної кризи в Україні.

Предметом дослідження є інститут глави держави та політична партія як елемент політичної системи України.

Об'єктом дослідження є вплив процесів системної трансформації на розвиток політичної системи України.

У представленому дослідженні використовується авторський оригінальний підхід до проблематики порівняльного аналізу ролей інституцій політичної системи України у вирішенні системної кризи за принципом максимальної неоднорідності. На користь нашого підходу виступає необхідність вирішення найбільш складного питання — осмислення оптимального співвідношення інституцій та їх ролей у суспільно-політичному розвитку України. Ще одним аргументом на користь нашого підходу є вже наведений нами аналіз ролі інституту Президента України у подоланні політичної кризи П. Бурковського, який у своєму дослідженні дійшов цікавого висновку, що за відсутності балансу між державними (інститут Президентства) та політичними (Верховна Рада) інституціями саме інститут глави держави забезпечує компромісний розвиток політичної системи України [2, с. 20]. Не зважаючи на те,

що роль глави держави у забезпеченні стабільного й безконфліктного розвитку є ваговою (у деяких випадках глава держави є символом цього), але з іншої сторони, трансформаційний політичний процес є по своїй природі явищем конфліктним й має ряд протиріч. Тому, на перший план тут виходить стабільний процес прийняття політичних рішень й реалізація громадських інтересів, що забезпечується політичними партіями і виступає індикатором стабільності політичної системи держави.

На наш погляд, варто зауважити, що у подібних дослідженнях не варто вести мову протиставлення одних політичних інституцій іншим. Навпаки, зазначена проблематика вимагає від дослідника розширення як методологічного так й категоріального апарату дослідження. Так, політичній науці поняття «глава держави» означає владний інститут, тобто «сукупність владних повноважень президента у сфері державного управління, які в рівній мірі залежать як від конституційних норм, що регулюють функціонування президентської влади, так і від політичної діяльності самого президента» [5, с. 284–285]. Тобто, центральним питанням тут постають взаємовідносини інституту глави держави з іншими інституціями політичною системою, й перед усім законодавчою владою, яку уособлюють в собі політичні партії. На нашу думку, інститут глави держави демонструє подвійну роль. З однієї сторони, він стабілізує політичну систему шляхом формування виконавчої гілки влади, а з іншої сторони—Президент, через наявність процедури розпуску Верховної Ради виводить уряд від відповідальності перед парламентом, що може також слугувати фактором політичної нестабільності [6, с. 103]. Зазначимо, що при цьому, політичні партії виступають процедурним елементом оформлення зазначеної ролі інституту глави держави. Це говорить про те, що й інститут глави держави й політичні партії (через законодавчу роль) здійснюють взаємовплив на формування й впровадження політичної реальності, забезпечують законодавчий контроль над діяльністю гілок влади, не дозволяють президенту безконтрольно керувати урядом, де він перетворюється адміністративний апарат гаранта. Така конструкція державної влади в перехідних умовах може слугувати засобом стримувань й противаг, але разом з тим, як наочно продемонстрували політичні кризи в Україні 2004, 2007 та 2013–2014 років, досліджуванні нами інституції політичної системи виступили не тільки причиною політичної кризи, а також фактором її загострення, де арбітром відразу виступили Верховна Рада та Президент України. Через це, на наш погляд необхідно в умовах

перехідного стану політичної системи України здійснити перегляд арбітражно-інтегративної функції глави держави та політичних партій за умов форми правління, але для цього в Україні має з'явитися остаточно редакція Конституції України яка на структурному рівні прямо закріпить за кожними інституціями вказану роль. Адже наявність даної такої ролі багато в чому пояснюється ідеєю поділу державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, що в умовах перехідного стану політичної системи України можна вважати засадами конституційного ладу та засобом уособлення єдності державної влади. В цього приводу, можна погодитися з позицією А. Рибаківа та О. Татарова, що за умов перехідного стану політичної системи інститут глави держави має виконувати функцію стабілізації політичного життя (наприклад, накладання вето на певні закони), а політичні партії у свою чергу мають забезпечити прозорість процесу вироблення політичних рішень, де роль контролю відіграє також інститут глави держави [7, с. 143]. Іншими словами, перехідний стан політичної системи закріплює за політичними партіями та інститутом глави держави діаметрально протилежні ролі та функції, але разом з тим, виконання функціональних обов'язків цих інституцій багато в чому залежить від скоординованої дії законодавчої гілки влади (яка формується політичними партіями) та главою держави (як гаранта виконання законів у державі). Разом з тим, назване підіймає питання аналізу ролі «контрольної функції виконання політичних рішень» не тільки у стосунках між гілками влади, а також у з'ясуванні інституцій, яка має це здійснювати. Саме порівняльному аналізу вказаного аспекту й будуть присвячено наші наступні наукові пошуки.

Таким чином, підсумовуючи результати дослідження ми дійшли наступних висновків. По-перше, інститут глави держави та політичні партії виконують схожі ролі щодо організації державної влади, до яких можна віднести забезпечення стабільності й безконфліктності розвитку політичної системи. По-друге, політичні партії, які формують законодавчу гілку влади у перехідних суспільствах мають не протиставлятися інституту глави держави, а виступати розробником прийнятних для всіх «правил гри». Тобто, вказані інституції політичної системи через доповнення ролей стабілізуючими діями сприяють більш швидкій системній трансформації. І нарешті, по-третє, на різний обсяг законодавчо визначених повноважень і інститут глави держави й політичні партії мають у перехідних суспільствах необхідний потенціал власного конституційно-правового статусу і політичних ролей ефективно

сприяти суспільно-політичному розвитку та недопущення політичних конфліктів.

Список використаних джерел:

1. Meny Y. *Government and Politics in Western Europe*. / Y. Meny. — Oxford, 1990. — 367 p.
2. Бурковський П. Роль інституту Президента України у подоланні політичної кризи 2006–2007 рр.: аналіз за положеннями концепції парламентського правління Ж. Бурдо / П. А. Бурковський // *Стратегічні пріоритети*. — 2009. — №1 (10). — С. 14–21.
3. Burdeau G. *Droit constitutionnel et institutions politiques* / G. Burdeau. — Paris, 1957. — P.116.
4. Рябов С. *Політологія: Словник понять і термінів*. — 2-ге вид., переробл і допов / С. Рябов. — К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2001. — 256 с.
5. Огірко Р. С. Інститут президентства: становлення в політичній системі перехідного періоду / Р. С. Огірко // *Трансформація політичних систем на постсоціалістичному просторі. Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції 8—9 лютого 2006 р.* — К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. — С. 284–287.
6. Кельман М. С. *Загальна теорія держави і права: Підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин, Н. М. Хома*. — Л.: «Новий світ 2000», 2003. — 584 с.
7. Рыбаков А. В. *Политические институты: теоретико-методологический аспект анализа / А. В. Рыбаков, А. М. Татаров // Социально-гуманитарные знания*. — 2002.- № 1. — С. 139–150.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2014 р.

Нурмухометова М. Г. Теоретические аспекты ролей политических партий и института главы государства в разрешении политических кризисов в переходных обществах

Предлагается сравнительный анализ ролей политических партий и института главы государства в разрешении системных политических кризисов. Осуществляется уточнение понятий «политический кризис», «правительственный кризис» и «парламентский кризис». Делается вывод, что политические партии и институт главы государства могут выступать инструментом разрешения политических кризисов, но при этом, переходное состояние политической системы

из-за неопределённости ролей анализируемых институций делает невозможной их антикризисную функцию.

Ключевые слова: политическая партия, политический кризис, парламентский кризис, институт главы государства, парламентаризм.

Nurmukhometova M. G. Theoretical aspects of roles of political parties and institute of the head of state in permission of political crises in transitional societies

The comparative analysis of roles of political parties and institute of the head of state in permission of system political crises is offered. Specification of the concepts «political crisis», «cabinet crisis» and «parliamentary crisis» is carried out. The conclusion is drawn that political parties and institute of the head of state can act as the instrument of permission of political crises, but thus, the transition state of political system because of uncertainty of roles of analyzed institutions does impossible their anti-recessionary function.

Keywords: political party, political crisis, parliamentary crisis, institute of the head of state, parliamentarism.

© Нурмухометова М. Г., 2014